

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε'

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ὑπό

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Υ π δ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

Πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἐκηρύχθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Ἠπειρον ἀγνοοῦμεν· καὶ γράφει μὲν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς τὸν Τίτον: «ὅταν πέμψω πρὸς σε Ἀρτεμᾶν ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρὸς με εἰς Νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι», ἀλλ' εἶναι ζήτημα εἰσέτι ἄλυτον, ἂν πρόκειται περὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Νικοπόλεως, ἢ ἄλλης τινὸς τῆς Μακεδονίας, Πόντου, Ἀσίας, Συρίας, ἐκ τῶν τόσων πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο. Ὑπάρχει ἐπίσης παράδοσις, ὅτι ὁ ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα ἀποστόλων Ἀκύλας ἐπέστρεψεν εἰς Χριστὸν πολλοὺς τῶν Ἠπειρωτῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Λευκαδίων, αὐτὸν δὲ ἀντικατέστησεν ὁ Ἡρωδιανός, ὅστις κατέστησεν ἐπίσκοπον ἐν τῇ Νικοπόλει τὸν Λούκιον, ὡς καὶ ἐν Λευκάδι τὸν Σωσίαν. Ἀλλ' ἡ παράδοσις, αὕτη εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα ἀπὸ τὰς παραδόσεις ἐκεῖνας, δι' ὧν ἐπιγενεστέρων χρόνων καύχησις συνέδεσε τὴν ἀνάμνησιν τῆς πρώτης ἱστορίας τῶν πόλεων πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἢ τῶν μαθητῶν αὐτῶν. Τὴν ἀμφίβολον ταύτην παράδοσιν υἱοθέτησαν καὶ οἱ περὶ Ἠπείρου γράψαντες.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Ἠπειρος δὲν παρέλαβε τὸν Χριστιανισμὸν ἀμέσως παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μεταγενεστέρων λογίων Ἠπειρωτῶν. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Χριστιανισμὸς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς ἐκηρύχθη ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ ἐμπορικωτάτῃ Νικοπόλει, «τῇ ἱερᾷ πόλει» τῶν αὐτοκρατόρων, τὸ πρῶτον βεβαίως μεταξὺ τῶν ἐν αὐτῇ Ἰουδαίων, οἵτινες καὶ ἐν αὐτῇ εἶχον ἐγκατασταθῆ πρὸς ἐμπορίαν, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος· μεταξὺ δὲ τῶν Ἰουδαίων τούτων, ὡς γράφει Εὐσέβιος ὁ Πάμφιλου, ὁ Ὠριγένης ἐζήτησε μίαν τῶν ἀρχαίων τῆς «Πεντατεύχου» μεταφράσεων, τὴν ὁποίαν καὶ μετέφερε εἰς τὰ «Ἑξαπλᾶ» αὐτοῦ.

Βεβαίως ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐν ἀρχῇ μόνον εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς Ἠπείρου ἐκηρύχθη, βραδύτερον δὲ εἰς τὴν μεσόγειον χώραν, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος ἡ Δωδώνη ἦτο ἐπιθετικὴ καὶ εἰς τὸ μαντεῖον αὐτῆς, ὡς καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Δῆλον, ἀπέστειλεν ὁ Ἰουλιανός, ἵνα ζητήσῃ χρησμούς. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς παραλίους πόλεις ὁ Χριστιανισμὸς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν θὰ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας. Εἰς τὰ ὀλοκαυτώματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τρεῖς ὄλους αἰῶνας προσέφεραν ἡ χριστιανικὴ πίστις κατὰ τοὺς διωγμούς, ἡ Ἠπειρος ἐλάχιστα προσέφερεν, ὡς τὸν μάρτυρα Θερίνον ἐν Βουθρωτῶ, μαρτυρήσαντα κατὰ τὸν ἐπὶ Δεκίου διωγμὸν, καὶ τὸν συναθλητὴν αὐτοῦ μάρτυρα Δονᾶτον, τῶν ὁποίων τὴν

μνήμην ἢ Ἐκκλησία ἑορτάζει τὴν 28 Ἀπριλίου καὶ τὴν 6 Μαΐου εἰς τοὺς τοὺς μάρτυρας τούτους δύναται νὰ προστεθῇ ὁ κατὰ τὰς ἐπιτοπίους παραδόσεις ἐπὶ Διοκλητιανοῦ μαρτυρήσας ἐν Λευκάδι ἱερομάρτυς ἐπίσκοπος αὐτῆς Δονᾶτος.

Πρῶτον ἐπίσκοπον Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀπαντῶμεν τὸν ἐπίσκοπον Κερκύρας Ἀπολλόδωρον, μετασχόντα τῷ 325 τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀντιπροσωπεύσαντα ἐν αὐτῇ τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον, τῆς ὁποίας καὶ ἡ Κέρκυρα ἀπετέλει μέρος ἴσως ὁ Ἀπολλόδωρος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐν Σαρδικῇ τῷ 347 παραστάντα Νικοπόλεως Ἡλιόδωρον, προαχθεὶς ἴσως ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ Κερκύρας εἰς Νικόπολιν.

Πλὴν τούτου θὰ μετέσχον τῆς συνόδου καὶ ἄλλοι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπίσκοποι, ἀφοῦ ὁ Εὐσέβιος εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου (βιβλ. Γ') γράφει: «τῶν γὰρ ἐκκλησιῶν ἀπασῶν αἰ τὴν Εὐρώπην ἀπασαν Διθύην τε καὶ Ἀσίαν ἐπλήρου ὁμοῦ συνηῆπτο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια... Ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἡπειρώται» ἀλλ' ἀτυχῶς οὐχὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα ἀναγράφονται.

Καὶ ἐν τῇ Β' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ θὰ ἔλαβον μέρος καὶ ἐπίσκοποι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, ἀλλὰ καὶ τῆς συνόδου ταύτης, ὡς καὶ τῆς Α', οἱ πατέρες δὲν ἀναγράφονται πάντες. Θεωρεῖται δὲ βέβαιον ὅτι παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὁ ἐπίσκοπος Εὐροίας Δονᾶτος, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη τῆς ἀγιότητος ἔφθασε μέχρι τῆς βασιλευσύνης τῶν πόλεων. Εἰς τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον (431) ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος ἀντιπροσωπεύεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως, τοῦ Νικοπόλεως Δονάτου, ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Δωδώνης Θεόδωρον.

Ὁ Νικοπόλεως Δονᾶτος σημαίνουσαν θέσιν κατέλαβεν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀναδειχθεὶς συναγωνιστὴς τοῦ Κυρίλλου. Ἀτυχῶς ὁ Ἀττικὸς, ὁ διάδοχος τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτου τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου Δονάτου, ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τοῦ αἰρετικοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Διοσκούρου, συνεδριάσας μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ληστρικῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ (449), ἀλλ' αὐτὸς καθὼς καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐν γένει μεταμεληθέντες ἐζήτησαν συγγνώμην ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ καὶ ἔτυχον πράγματι συγγνώμης, ὁ δὲ Νικοπόλεως Ἀττικὸς μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐν τῇ συνόδῳ ἐπικρατοῦντος σάλου οὐ μικρὰν δὲ ροπὴν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συνόδου προσέδωκε κατὰ τὴν συνταξιν τῶν κανόνων αὐτῆς.

Εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἐκτὸς τοῦ Νικοπόλεως Ἀττικοῦ, παρέστησαν ὁ Εὐροίας Μάρκος, ὁ Δωδώνης Φιλόθεος, ὁ Φωτικῆς Ἰωάννης, ὁ Ἀδριανουπόλεως Εὐτύχιος, ὁ Ἀγχιάσμου Κλαύδιος, ὁ Φοινίκης Περργρίνος καὶ ὁ Κερκύρας Σωτήριχος. Πρώτην φορὰν ἐν Οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἡ Ἡπειρος ἀντιπροσωπεύθη δι' ὅλων τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς.

Εἰς τὴν Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἐκ τῆς Ἡπείρου ἀναφαίνεται. Εἰς τὴν ἐνδημοῦσαν μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει

ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ σύνοδον ἔλαβε μέρος ὁ Εὐροίας Θεόδοτος, εἰς τὴν Ζ' ὁμοῦς, ἐκτὸς τοῦ Κερκύρας Φιλίππου, ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Νικοπόλεως Ἀναστάσιος.

Ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξὺ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου κατεῖχεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης πόλεως, τῆς Νικοπόλεως. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς τέσσαρας μεγάλας ἐπαρχίας καὶ τὴν ὑποδιαίρεσιν αὐτῶν εἰς διοικήσεις καὶ τούτων εἰς ἐπαρχίας, ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος, ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, ἀποτελοῦσα αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ρώμης. Συνήθως μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου τῆς ἐπαρχίας Ἡπείρου καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ ἐπεκράτει εἰρήνη, ἐκλυόντων τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας διαφορὰς ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς συνόδοις, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας ἀναφερομένων εἰς τὸν ἑξαρχον Θεσσαλονίκης, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πάπαν, ἢ τὸν αὐτοκράτορα.

Ἄν ὁμοῦς αἱ μεταξὺ ἐπισκόπων καὶ μητροπολίτου σχέσεις ἦσαν συνήθως εἰρηνικαί, τοῦτο δὲν συνέβαινε καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ἑξάρχου Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἐκάστοτε ἐγεννῶντο διάφοροι προστριβαί, τὰς ὁποίας κατέπαυεν ἡ μεσολάβησις τοῦ πάπα.

Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἡπείρου διεκρίθησαν κυρίως δύο: Ὁ ἅγιος Δονᾶτος ἐπίσκοπος Εὐροίας, καὶ ὁ ἅγιος Διάδοχος ἐπίσκοπος Φωτικῆς. Ἐξαιρετικὴν ὁμοῦς θέσιν ἀπ' ἀρχῆς κατέλαβον οἱ μητροπολίται Νικοπόλεως ὡς ὑπερασπισταὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὡς ὁ Δονᾶτος καὶ ὁ Ἀλκίσων, καὶ ὡς ἱεράρχαι ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ πράξεως.

Αἱ ἐν Νικοπόλει διενεργηθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς ἔργα χριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ κοσμητικῆς, ὀφειλόμενα εἰς τὸν ζῆλον τῶν ἱεραρχῶν αὐτῆς. Ἡ βασιλικὴ τῆς Νικοπόλεως, τὸ καλλιτεχνικώτατον ψηφιδωτὸν τοῦ δαπέδου, τὰ ἐρείπια τοῦ μεγάλου καὶ λαμπροῦ οἰκοδομήματος, εἶναι ἔργα ὀφειλόμενα εἰς τοὺς ἱεράρχας τῆς Νικοπόλεως, τὸν Δουμέτιον Α', τὸν Δουμέτιον Β' καὶ τὸν Ἀλκίσωνα.

Ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπισημοτέρα ἀνεδείχθη ἡ Εὐροία. Ἐκτὸς τοῦ ἁγίου Δονάτου ἐπίσκοποι γνωστοὶ τῆς Εὐροίας εἶναι ὁ Μᾶρκος ἢ Μαρκιανός, μετασχὼν τῆς ἐν Ἐφέσῳ ληστρικῆς καὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ Θεόδοτος, λαβὼν μέρος εἰς τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσαν ἐνδημοῦσαν σύνοδον, καὶ ὁ εἰς Κέρκυραν καταφυγὼν Ἰωάννης.

Δευτέρα ἐπισκοπὴ ἡ τοῦ Ὀγχημοῦ ἢ Ἀγχιαμοῦ, παρὰ τοὺς σημερινοὺς Ἁγίους Σαράντα, τῆς ὁποίας ἐπίσκοπον γινώσκομεν τὸν Κλαύδιον ἢ Κλαδαῖον ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ, καὶ δεύτερον τὸν Χριστόδωρον ἢ Χριστόφορον (531). Ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ πόλις αὕτη πιστεύεται ὅτι ἐξέλιπε περὶ τὸ 552 ἐκ τῆς ἐπίδρομῆς τῶν ὑπὸ τὸν Τοτίλαν Γότθων.

Τρίτη ἐπισκοπὴ ἦτο ἡ τῆς Φοινίκης, λίαν ἐνωρὶς καὶ αὕτη ἐκλιπούσα

μνύωστοι ἐπίσκοποι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὁ Περεγρίνος ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, ὁ Βαλεριανὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, καὶ ὁ Φίλιππος ἐν ἔτει 516.

Τετάρτη ἦτο ἡ τῆς Φωτικῆς, κειμένης, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν ἐπιστοποιήθη, εἰς τὴν θέσιν Λιμπόνι ΒΔ. τῆς Παραμυθίας.

Ἡ δικαιοδοσία τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἐξετείνεται καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν σημερινὴν ἐπαρχίαν Παραμυθίας καὶ μέχρι τῆς Βελλᾶς, ἐπὶ τῆς Δωδώνης καὶ ἔτι πέραν. Ἡ Βελλὰ ἀναφαίνεται ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀρίζοντι τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα μετὰ τὴν δύσιν τῆς ἐπισκοπῆς Φωτικῆς, τὴν ὁποίαν καὶ ἀντικατέστησεν, ὥστε ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς νὰ ἐξουσιάζῃ πάσης τῆς τέως ἐπισκοπῆς Φωτικῆς.

Τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης ἡ ὁποία πρὸ καιροῦ ἐδέσποζε σχεδὸν πάσης τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Καλαμᾶ Ἡπείρου καὶ τῶν πέριξ τῶν σημερινῶν Ἰωαννίνων συνοικισμῶν, ἐπέζησεν ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἡπείρου· μάλιστα φαίνεται ὅτι προσκαίρως ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνασυνέστη καὶ ἡ ἐπισκοπή, διότι εὐρίσκομεν πράξεις πατριαρχικὰς κατὰ τὰ ἔτη 1699 καὶ 1709, διὰ τῶν ὁποίων παρέχεται δικαίωμα εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀρτης νὰ χειροτονῇ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους Βονδίτζης, Ἀετοῦ, Ἀχελῷου, Ρωγῶν καὶ Φωτικῆς. Πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτι αἰῶνος ἡ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτου Ἀρτης ἐξετείνεται μέχρι αὐτοῦ τοῦ Σουλίου. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι ὁ τὸν Ναυπάκτου Ἀρτης ἀντικαταστήσας ἐν Ἡπείρῳ μητροπολίτης Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ἐπεκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ μέχρι Φαναρίου καὶ Σουλίου, πολλὰ δὲ χωρία τῆς ἐπαρχίας του ἀπέχουσιν ἐλάχιστα τῆς μητροπόλεως Παραμυθίας.

Ἐπισκόπους Φωτικῆς γνωρίζομεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τὸν Διάδοχον ὑπογράφοντα τὴν ἐπιστολὴν τῆς Ἡπειρωτικῆς συνόδου, καταλιπόντα δὲ φήμην ὀσίου ὡς καὶ ἅγιον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐορταζόμενον. Οὗτος κατέλιπεν ἑκατὸν κεφάλαια ἀσκητικά.

Ἐπίσης γνωρίζομεν τὸν διάδοχον αὐτοῦ Ἰλάριον, ὅστις διακρίθη ὡς συγγραφεύς. Πέμπτη ἐπισκοπή ἡ τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς πρὸς καιρὸν καὶ Ἰουστιανουπόλεως κληθείσης, τῆς ὁποίας γινώσκομεν τοὺς ἐξῆς ἐπισκόπους: Εὐτύχιον ἢ Εὐστόχιον ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ ληστρικῇ καὶ τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, Ὑπάπιον ὑπογράφοντα τὴν ἐπιστολὴν τῆς τοπικῆς ἐν Ἡπείρῳ συνόδου τῷ 516 καὶ Κωνσταντῖνον ὑπογράφοντα εἰς τὴν πρὸς πάπαν Ὀρμισδαν ἐπιστολὴν (528).

Τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην ἀντικατέστησεν ἡ τῆς Δρυνουπόλεως, τῆς μετὰ ταῦτα Δρυϊνουπόλεως. Ἐκτη ἐπισκοπή ἡ τῆς Δωδώνης, τῆς ὁποίας ἐπισκόπους γνωρίζομεν τὸν Θεόδωρον, λαβόντα μέρος εἰς τὴν Γ' ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικὴν σύνοδον, τὸν Φιλόθειον ἐν τῇ Δ' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, τὸν Οὐράνιον ὑπογράφοντα τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀγαστάσιον ἐπιστολὴν, καὶ τὸν Ἰουλιανὸν (516) λαβόντα μέρος εἰς τὴν ἐν Ἡπείρῳ τοπικὴν σύνοδον καὶ ὑπογράφοντα τὴν πρὸς τὸν πάπαν Ὀρμισδαν ἐπιστολὴν.

Ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ Ζ' αἰῶνος οὐδεὶς ἐπίσκοπος Δωδώνης ἀναφέρεται, ἐνῶ ἔχομεν ἱστορικὰς μαρτυρίας ὅτι ἡ Δωδώνη ἐπέζησεν ἐπὶ πολὺ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ὑπὸ τὸν Τοτίλαν Γότθων καὶ μόνον μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἀναφαίνεται ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὴν πόλις καὶ ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων.

Ἐβδόμη ἐπισκοπὴ εἶναι ἡ Βουθρωτοῦ, ἡ βραδύτερον μὲν τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν τῆς Ἡπείρου συσταθεῖσα, περὶ τὸ 451, ἀλλ' ἐπιζήσασα πλέον τῶν ἄλλων, μέχρις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐπίσκοποι γνωστοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἶναι ὁ Στέφανος ἐν ἐπιστολῇ τῶν ἐπισκόπων τῆς Π. Ἡπείρου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον καὶ ὁ Ματθαῖος ἐν τῇ πρὸς τὸν πάπαν Ὀρμίσδαν τῷ 516. Τελευταία ἐπισκοπὴ εἶναι ἡ τῆς Κερκύρας, ἧς οἱ ἐπίσκοποι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος ἐξηρτῶντο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἡπείρου. Ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη προσηρτήθη εἰς τὸ θέμα τῆς Κεφαλληνίας. Εἰς τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως ἀνήκε καὶ ἡ νῆσος Ἰθάκη, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδένα ἐπίσκοπον αὐτῆς ἐγνωρίσαμεν.

Προκειμένου περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἐνστερνισθεῖσα τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀείποτε ὀρθομένη κατὰ τῶν αἱρέσεων, οὐδέποτε παρεξέκλινε τῆς ὀρθοδοξίας, ἀποβάσα μέγα προπύργιον διὰ τοὺς ὀρθοδόξους, οἵτινες κατέφευγον εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις πρὸς αὐτὴν ζητοῦντες ἐνίσχυσιν, ὡς ἐγένετο μετὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ὡς ἔπειτα μετὰ τὴν Δ' ὅταν δὲ ὁ ἔξαρχος Θεσσαλονίκης διὰ φόβον τοῦ αἰρετικοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τῷ 515 ἐπεκοινώνησε τῷ αἰρετικῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέῳ, τεσσαράκοντα ἐν ὄλῳ ἐπίσκοποι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακεκριμένην θέσιν κατεῖχον οἱ τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, συνεκρότησαν σύνοδον, καθ' ἣν, «συζητήσεως πολλῆς γενομένης περὶ τοῦ σωτηρίου λόγου, ἀπέδειξαν οἱ τρισμακαριώτατοι ἐπίσκοποι, τὴν Τριάδα ὁμοούσιον, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα». Συνελθόντες δὲ καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ συνόδῳ οἱ τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἐπίσκοποι ἐκύρωσαν τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καταδικάσαντες τὴν αἵρεσιν καὶ ἀποστείλαντες τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου εἰς τὸν πάπαν Ὀρμίσδαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον.

Ἐπίσης κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἔριδας ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἡπείρου ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιπροσωπευθεῖσα ἐν τῇ Ζ' Οἰκουμενικῇ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων συνόδῳ διὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς Ἀναστασίου. ὅταν ἐπίσης μετὰ τὴν ἔξοριαν Χρυσοστόμου ἡ Ἐκκλησία ἐσχίσθη εἰς δύο, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀπεχώρησαν ἑαυτοὺς τῆς κοινῆς τῶν ἀδικησάντων αὐτόν. Καὶ ἔπειτα, ἐν τῇ πόλει μεταξὺ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ὁπαδῶν τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Φωτίου, τοῦ ὁποίου θαυμαστῆς καὶ ἐνθερμῆς ὑπερασπιστῆς ἀνεδείχθη ὁ μητροπολίτης Δανιήλ.

Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου διακρίθησαν οἱ πρόεδροι τῆς μητροπόλεως αὐτῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Δονάτου, Ἀττικοῦ καὶ δὴ

τῶν δύο Δουμειῶν καὶ τοῦ Ἀλκίσωνος. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἡπείρου δὲν ὑστέρησαν ἐν τῇ εὐεργετικῇ δράσει ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Τὸ ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου μυθολογούμενον καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σωζομενοῦ ἀναφερόμενον περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἁγίου τῆς Ἡπείρου, τοῦ πολιούχου τῆς Θεσπρωτίας ἐπισκόπου Εὐροίας Δονάτου, ὅτι ἐφόνευσε τὸν φοβερὸν δράκοντα, ὅστις ἐκεῖ ἐμφωλεύων ἐμόλυνε τὸ ὕδωρ καὶ κατέστρεφε τὸν τόπον, καὶ ἐδώροφόρησεν εἰς τὴν πόλιν ὕδωρ καθαρὸν καὶ γλυκύ, σημαίνει τὴν πρακτικότητά τοῦ ἱεράρχου, ὅστις ἐκαθάρισε τὰ ἔλη τῆς Ἀχερουσίας.

Πάντες οἱ γράψαντες περὶ τῆς Νικοπόλεως δέχονται ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατάληψιν αὐτῆς τῷ 929, ἡ Ναύπακτος ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν καὶ συνεπῶς αἱ ἐν Ἡπείρῳ ἐπισκοπαὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ναύπακτος, ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλάδος ἐπέκειτο ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Κορίνθου, καὶ βραδύτερον, μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς θέματα, χειραφετηθεῖσα ἐγένετο μητρόπολις, τῆς ὁποίας ἡ δικαιοδοσία ἐξετείνετο μόνον ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ ἐν μέρει ἐν Ἀκαρνανίᾳ.

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ μέχρι τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ Ι' αἰῶνος, μέχρι τοῦ 929, ἡ Νικόπολις ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς ὅλης Π. Ἡπείρου ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν στυγνὴν ταύτην χρονολογίαν ἀμέσως ἡ Ναύπακτος δὲν ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν ἐπὶ ἡμισυν τοῦλάχιστον αἰῶνα, διότι ἄλλη τῆς Ἡπείρου πόλις ἠντύχησε νὰ ἀποβῇ ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος καὶ μητρόπολις τῆς Ἡπείρου· τελείως δὲ ἀσύστατα εἶναι τὰ ὅσα ὁ Ἀραβαντινὸς γράφει περὶ τῆς Ἐκκλησίας Νικοπόλεως, Ἄρτης, Ναυπάκτου καὶ Ἰωαννίνων, τελείαν σύγχυσιν ἐπάγων εἰς τὴν σκοτεινὴν ἄλλως τε ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων· διότι καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος θέλει τὴν Ἄρταν καὶ τὰ Ἰωάννινα ὡς μητροπόλεις τῆς Π. Ἡπείρου, εἶναι ζήτημα ἂν ὑφίσταντο αὐταὶ καὶ ὡς ἀπλοῦ μόνον συνοικισμοί.

Ἀλλ' ἀφοῦ οὔτε ἡ Ἄρτα, οὔτε τὰ Ἰωάννινα, ἀλλ' οὔτε ἔτι ἡ Ναύπακτος ἀντικατέστησε τὴν Νικόπολιν, ποῦ ἀράγε μετετέθη ἡ ἔδρα αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 959, μέχρις οὗ τελειωτικῶς ἐντοπισθῆ εἰς τὴν Ναύπακτον; Τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας μᾶς δίδει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις γράφει περὶ τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως: ὁ γὰρ θέμα Νικόπολις ἐπαρχίας τῆς Π. Ἡπείρου τῆς Φωκικῆς (= Φωτικῆς) ὑφ' ἡγεμόνα πόλεις δώδεκα Νικόπολις μητρόπολις μητρόπολις δὲ τοῦ θέματος πόλις Δωδώνη»

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου προκύπτει ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως ὁ ἡγεμὸν τῆς Ἡπείρου κατέφυγεν εἰς τὴν Φωτικὴν ἢ τὴν Δωδώνην, αἵτινες δὲν εἶχον καταληφθῆ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς, εὐρὼν τὴν Φωτικὴν ἐν τόπῳ χθαμαλῷ κειμένην καὶ κατακλυζομένην ὑπὸ ὑδάτων, αὐτὴν μὲν ἀφῆκεν, ὡς εἶχεν, ἀντ' αὐτῆς δὲ εἰς τὸ ἀναντες ὑπεράνω αὐτῆς

πρὸς ἀνατολὰς ἔκτισεν ὄχυρόν φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν Ἅγιον Δονᾶτον καὶ τὸ ὁποῖον διετηρήθη καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Ἦτο φυσικόν, καταληφθείσης τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὁ στρατηγὸς αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχῶν νὰ καταφύγῃ εἰς ἄλλο φρούριον ὄχυρόν καὶ δυσπρόσθητον, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ τῆς Φωτικῆς, τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦδε τὸ ὄνομα ἀπέβη γενικώτερον· τὸ φρούριον κατέστησεν αὐτὴν ἔδραν ἐπαρχίας, διὰ τοῦτε δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογέννητου γράφεται «Ἐπαρχία Φωτικῆς»· ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦτο ὄχυρόν τὸ φρούριον τῆς Φωτικῆς, ἦτο ὅμως ὁπωσδήποτε ἀπόκεντρον διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ ἄλλο μέρος πλησιέστερον πρὸς τοὺς ἐπιδρομείς, ἵνα εὐχερέστερον ἐποπτεύωσι καὶ ἀναχαιτίζωσιν αὐτούς· καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεσκευάσθη τὸ φρούριον τῆς Δωδώνης, ἣ ὁποία δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐκλείψει παντελῶς, καὶ οὕτως αὕτη ἀπετέλεσε τὴν μητρόπολιν τοῦ θέματος.

Τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Φωτικῆς εἶχεν ἐπεκταθῆ καὶ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Ἡπειροῦ περιλαμβάνον ἐκτὸς τῆς θεσπρωτικῆς χώρας τὸ τμήμα Βελλᾶς, Δωδώνης, Ἐλλοπίας καὶ πέραν ἔτι, καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του γράφει ὅτι κατέστησεν ὑποχέριον τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τὰς χώρας τὰς κειμένας ἐπὶ τοῦ Κρῖσαιου κόλπου καὶ τὴν ἑκατέραν Ἡπειρόν τὴν Ἰλλυρίαν μέχρις Ἐπιδάμνου καὶ τὴν «Φωτικὴν πᾶσαν». Δεδομένου ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλωσιν τῆς Νικοπόλεως ἔδρα μὲν τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ Φωτικὴ, μητρόπολις δὲ τοῦ θέματος ἡ Δωδώνη, προβάλλει ἡ ἐρώτησις ἐπὶ πόσον χρόνον αὕτη διετέλεσε μητρόπολις.

Ἡ ἐν Δωδώνῃ διαμονὴ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν διήρκεσεν οὐχὶ πλεον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Αὗται ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους, συνεπεία νέων ἐπιδρομῶν, νὰ ζητήσωσι καταφύγιον εἰς μέρος ἀσφαλέστερον ἔξω τῆς σλαυικῆς ἐπικρατήσεως, καὶ ὡς τοιοῦτον προὔτιμησαν, μετὰ βραχεῖαν ἴσως διαμονὴν ἐν Βονδίτση, τὴν Ναύπακτον, παράλιον φρούριον ὄχυρόν. Τότε δὲ καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Ναυπάκτου, ὡς μητροπολίτης τῆς ἔδρας τοῦ στρατηγοῦ, ἀνέλαβε τὴν μέριμναν τῶν τῆς ἐκκλησίας Νικοπόλεως ἐπισκοπῶν, διατελῶν ὁ πρόεδρος τῆς Π. Ἡπειροῦ· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὸ τοῦ 959 ἔτους τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καθ' ὅσον τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐκδοθέντα «Νέα τακτικά» ἀναγράφουσι τὸν μὲν Ναυπάκτου κατέχοντα πλεον τὸν θρόνον τοῦ Νικοπόλεως, τὰς δὲ ἐπισκοπὰς τῆς Ἡπειροῦ ὑπαγομένας ὑπ' αὐτόν.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως, ἡ θέσις τῶν ἐν Ἡπειρῷ Ἑλλήνων δὲν ἦτο εὐχάριστος. Τότε ἀπ' ἄκρον ἕως ἄκρου τῆς Ἡπειροῦ ἐγκατεστάθησαν σλαυικοὶ ἐποικισμοὶ καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναμφιβόλως ἀναφέρονται τὰ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Στραβῶνος: «πᾶσαν Ἡπειρον Σκύθοι Σλαυοὶ νέμονται» καὶ ἀπὸ τότε βεβαίως ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ τόσαι καὶ τόσαι σλαυικαὶ τοπωνυμῖαι. Τότε οἱ Βούλγαροι διὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Συμεῶν καὶ τοῦ Πέτρου «πάντα τὰ ἐν ποσὶ ληϊσάμενοι

κατέλαβον τὴν Νικόπολιν τέλος ἐν αὐτῇ σαββάτισαντες» (Κεδρηνός)· τὸ «σαββάτισαντες» τοῦτο εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικόν, σημαῖνον ὅτι ἐκεῖ ἐπὶ τέλους ἀνεπαύθησαν.

Ὅντως δὲ οὗτοι παρήμεναν εἰς τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως καὶ ἐκεῖ εὗρεν αὐτοὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος. Ἐκεῖ ἐπίσης ἦσαν ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ὡς καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος (1034-1041) ὅτε ἦλθεν ὁ Πέτρος Δολεάνος, προσκληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκτοτε ἀρχίζουν οἱ ζοφεροὶ χρόνοι τῆς Ἡπείρου. Χάρις ὅμως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς ἱεράρχας, τὸν κλῆρον καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὰς μονὰς καὶ τοὺς μοναχοὺς, ἡ Ἡπειρος κατώρθωσε νὰ ζήσῃ. Μόλις ἡ μητρόπολις τῆς Νικοπόλεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, τέσσαρες νέαι ἐπισκοπαὶ ἰδρύθησαν ἐν τῇ Ἡπείρῳ, τῶν Ρωγῶν, τῆς Κοψύλης, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Βελλᾶς, καὶ μετ' ὀλίγον καὶ πέμπτη ἡ τῆς Χιμάρρας, καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἕκτη, ἡ τῆς Ἄρτης, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰς τρεῖς ἄλλας, τὰς ἀπ' αἰῶνων ὀφισταμένας, τῆς Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως καὶ Βουθρωτοῦ, ἀπέβησαν αἱ ἀκροπόλεις τῆς πίστεως καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἱ ἀφετηρίαι τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς σλαυοκρατουμέναις χώραις. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁποῖαι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν αἱ κατὰ δεκάδας ἀριθμούμεναι ἐν Ἡπείρῳ μοναί, αἱ κατὰ τὴν κρίσιμωτέραν τοῦ ἔθνους περιστάσιν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσέφερον ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας.

Ἡ μητρόπολις τῆς Ναυπάκτου, ἀντικαστήσασα τὴν Νικόπολιν, εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς τοὺς ἐπισκόπους Βονδίτζης, Ἀετοῦ, Ἀχελῷου, Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Βελλᾶς, Δρυνουπόλεως, Βουθρωτοῦ, Χιμάρρας, ὅσοι ἀναγράφονται εἰς τὰς «Notitias», τοὺς ἐπισκοπικοὺς δηλαδὴ καταλόγους, ἀλλ' ἐκτὸς τούτων εἶχε καὶ τὰς ἐπισκοπὰς Ἄρτης καὶ Κοψύλης, τὰς ὁποίας οὐδεὶς κατάλογος ἀναγράφει. Κακῶς ὄφιν ἐγράφη ὅτι ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου καὶ κατόπιν ὑπὸ τὴν τῶν Ἰωαννίνων διετέλουν καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Φοινίκης, Ἀγχιάσμου, Εὐροίας καὶ Συρσίας, Κερκύρας, Λευκάδος, Περιστερᾶς, Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως, Ἐλαΐα, καὶ Πάργας. Αἱ ἐπισκοπαὶ Φοινίκης, Ἀγχιάσμου καὶ Εὐροίας εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει καὶ ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος οὐδεμία μνηεῖα περὶ αὐτῶν γίνεται.

Ἡ Κέρκυρα ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ θέματος τῆς Π. Ἡπείρου καὶ τελούσα ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τῆς Νικοπόλεως, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ χειραφετήθη, ὑπαχθεῖσα εἰς τὸ τότε ἰδρυθὲν θέμα τῆς Κεφαλληνίας, ὥστε οὐδεμίαν δικαιοδοσίαν ἠδύνατο ἰὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτῆς ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου· ὁ Λευκάδος οὐδέποτε διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν τοῦ Ναυπάκτου. Ἐπισκοπὴ Περιστερᾶς οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν Ἡπείρῳ· τοιαύτη ἐπισκοπὴ ὑπῆρχεν ἐν Θεσσαλίᾳ τελούσα ὑπὸ τὸν Λαρίσης· Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως ἠνωμένοι ἐπισκοπαὶ δὲν ὑπῆρξαν, οὐδὲ μετετέθη ποτὲ ἡ ἐδρα τῆς Νικοπό-

λεως εἰς τὴν Κοψύλην μετὰ τὴν παντελῆ ἐρήμωσιν αὐτῆς. Ἡ Κοψύλη, ἰδου-
θεισα εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νικοπόλεως διὰ τὰ περι-
συλλέξει πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν τὰ περισυλλεγῆ ἀπὸ τὰ σπαράγματα τῆς Νικο-
πόλεως, ὑπήχθη κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου
Ἀχρίδος, ἔπειτα ἠνωμένη μετὰ τῆς Χιμάρρας ὑπετάγη εἰς τοὺς Φράγκους
καὶ μόνον τῷ 1363 ὁ Κοψύλης καὶ Χιμάρρας Φρὰ Νικόλαος ὑπέβαλε τὴν
ἐπισκοπὴν ταύτην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ πατριάρ-
χου Καλλίστου· ὥστε ἐπισκοπὴ Κοψύλης καὶ Νικοπόλεως οὐδέποτε ὑπῆρξεν·
ἀλλ' οὔτε ἀπλῆ ἐπισκοπὴ Νικοπόλεως, ὡς ἐσφαλμένως ἐγράφη, καὶ ἦτις δῆθεν
ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (1080), ψιλῶ ὀνόματι μόνον ὑπάρχουσα, συνεχωνεύθη
εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν Ἀρτης.

Οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Νικοπόλεως, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ 347
δὲν λήγουσι τῷ 1480, ἀλλὰ τῷ 877, ὅτε ὁ τελευταῖος γνωστὸς μητροπολίτης
Νικοπόλεως προήχθη ὑπὸ τοῦ Φωτίου εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγκύρας· ἔκτοτε
οὔτε μητροπολίτης οὔτε ἐπίσκοπος ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ψιλῶ μόνον τίτλῳ ὑπῆρξε,
καὶ μόνον Λατῖνοι, *in partibus*, φέρουσι τὸν τίτλον τοῦ Νικοπόλεως ἀπὸ
τοῦ 1390 μέχρι τοῦ 1437, καὶ τὰ ὀνόματα 12 τοιούτων ἀναγράφει ὁ Le
Quien. Ἀσφαλῶς ὅπου ἀναγράφεται ἐπίσκοπος Νικοπόλεως δὲν πρόκειται
περὶ τῆς ἠπειρωτικῆς, ἀλλὰ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Νευροκοπίου, Νικοπόλεως
λεγομένου καὶ τούτου.

Οὐδέποτε ἐπίσης ὑπῆρξεν ἐπισκοπὴ Ἐλαίας καὶ Πάργας. Τὸ αὐτὸ
δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κασσώπης, τὴν ὁποίαν δῆθεν μετὰ
τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα ἀντικατέστησεν ἡ ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων.

Ἀλλ' οὐδὲ ἐπισκοπὴ Γαρδικίου ὑπῆρξε ποτὲ εἰς τὴν Ἠπειρον· καὶ
ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη τῆς Θεσσαλίας οὔσα ἀείποτε διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν
τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης· οὐδ' ἀληθεύει ἐπίσης τὸ λεγόμενον, ὅτι ἡ Ἄρτα
δὲν εἶχε πρότερον ἐπισκοπικὴν ἀρχήν, διότι ἡ Ἄρτα, εὐθὺς ἅμα τῇ ἰδρῦσει,
ἐτιμήθη δι' ἐπισκοπικοῦ θρόνου, γνωρίζομεν δὲ καὶ ἐπίσκοπον Ἄρτης ἐπὶ
τοῦ αὐτοκράτορος Μανουῆλ τοῦ Κομνηνοῦ, τὸν Βασίλειον, λαβόντα μέρος τῷ
1157 εἰς τὴν ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν συνελθοῦσαν σύνοδον ἐπὶ τῇ
καθαιρέσει τοῦ Παντευγένου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ναυ-
πάκτου Βασίλειος.

Ἐπισκοπὴ ἐπίσης ἦτο ἡ Ἄρτα καὶ ἐπὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου
κατὰ τὸ 1204 καὶ ἐξῆς, γνωστοὶ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι Ἄρτης Κωνσταντῖνος
καὶ Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου τοῦ
Ἀποκαύκου περὶ τὸ 1222 καὶ ἐφεξῆς. Ἐπισκοπὴ δὲ διετέλεσε μέχρι τοῦ
1367, ὅπότε ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατέ-
στησεν ἔδραν τοῦ τὴν Ἄρταν τῇ συγκαταθέσει τῆς Μ. Ἐκκλησίας, προσ-
λαβὼν καὶ τὸν τίτλον αὐτῆς καὶ καταργήσας, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὴν ἐπισκοπὴν.

Ἐκτοτε δὲ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἄρτα ἦτο συνηνωμένη μετὰ τῆς
Ναυπάκτου εἰς μίαν μητρόπολιν, τῆς ὁποίας ὁ μητροπολίτης ἐτιλοφορεῖτο
«Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, καὶ ὑπέρτιμος καὶ ἐξαρχὸς πάσης Αἰτωλίας», ἢ, ὡς

ἀνεγνώσαμεν εἰς ἔγγραφα ἐπιτόπια τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Νικοπόλεως καὶ πάσης Αἰτωλίας».

Κατὰ ταῦτα δὲν ἀληθεύουσι τὰ λεγόμενα ὅτι ἀπὸ τοῦ 1204 ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία τῆς Ναυπάκτου συνεχωνεύθη τῇ μητροπόλει τῆς Ἄρτης, ὁ δὲ νέος μητροπολίτης προσηγορεύετο μέχρις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὑπέρτιμος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου καὶ ἔξαρχος Αἰτωλίας.

Ἄλλ' οὔτε ἀκηθεύει ὅτι ἀπὸ τοῦ 1203 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ναυπάκτου ὑπεβιβάσθη παρεπομένη τῇ τῆς Ἄρτης. Ἡ Ναύπακτος, ὑπαγομένη κατ' ἀρχάς ὑπὸ τὸν Κορίνθου, ἀκολούθως, μετὰ τὴν εἰς θέματα διαίρεσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὑπήχθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦσαν αἱ Θῆβαι καὶ ὅχι ἡ Ναύπακτος. Ἡ Ναύπακτος ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους καὶ τοῦ Πυρφορογεννήτου τάσσεται πέμπτη πόλις εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους μάλιστα ὡς μητρόπολις Αἰτωλίας (πολιτικῶς) τίθεται ἡ Ἥλις. Ἄν ἡ Ναύπακτος βραδύτερον ὑπήχθη ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Νικοπόλεως, ὡς γράφει ὁ Λουϊτεπράνδος, δὲν εἶναι εἰσέτι ἐξηκριβωμένον τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὀλίγον ἴστερον μετὰ τὴν σλαυικὴν κατοχὴν τῆς Νικοπόλεως, τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, συνενωθείσα μετὰ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως ἡ Ναύπακτος καὶ διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα, καὶ ὁ μητροπολίτης αὐτῆς κατέλαβεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Π. Ἡπείρου τὴν θέσιν, ἣν πρότερον κατεῖχεν ὁ Νικοπόλεως· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότερα «Τακτικά» ἐγράφεται ὁ Ναυπάκτου ἐκ παραλλήλου μετὰ τοῦ Νικοπόλεως. Κατὰ ταῦτα ὁ Ναυπάκτου οὐδέποτε ἐτιτλοφορήθη Ναυπάκτου, Νικοπόλεως καὶ Ἄρτης ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Αἰτωλίας· ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου ὑπέρτιμος μόνον ἐν ἀρχῇ, τιμῆς ἕνεκεν ἐπέιχε τὸν τίπον Σεβαστείας τῆς Μεγάλης τῷ 1272, πιθανῶς δὲ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπέιχε τὸν τίπον τοῦ Σάρδεων καὶ μόνον μετὰ τὸ 1272 ἀναφέρεται πλέον ὡς ἔξαρχος πάσης Αἰτωλίας, καὶ τὸν τίπον τοῦτον διετήρησε μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ἐπέιχε τὸν τίπον τῆς Ἀγκύρας. Περὶ τὸ 1285 — 1307 ἡ Ναύπακτος κατεῖχeto ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ μητρόπολις μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἰωαννίνων, ἀναδειχθεῖσαν εἰς μητρόπολιν· ἐφεξῆς οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Ἀλεξούδη καὶ Ἄρτης Σεραφεῖμ περὶ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης σιωπῶσι, μνημονεύοντες μόνον τὸν κατὰ τὸ 1480 Γεράσιμον Χοῖδᾶν· πρὸ αὐτοῦ ὁμοίως τῷ 1452 εὐρίσκομεν τὸν Θεόδωρον καὶ τῷ 1437 τὸν Μαρτύριον. Κατόπιν οἱ κατάλογοι ἀναφέρουσι τῷ 1510 τὸν Ἰάκωβον, ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ τῷ 1507 ἀπαντῶμεν τὸν Εὐθύμιον.

Κατὰ τὰ «Τακτικά» ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου, ὡς πρόεδρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π. Ἡπείρου, ὑπήγοντο αἱ ἐπισκοπαὶ Βονδίτζης, Ἀετοῦ, Ἀχελῷου, Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως καὶ Βουθροτοῦ. Κατὰ νεώτερα «Τακτικά» ἀντὶ τῆς Φωτικῆς τίθεται ὁ Ὀφτίνης, ἀντὶ Ἀδριανουπόλεως γράφεται Δρυνουπόλεως, προστίθεται δὲ καὶ ὁ Χιμάρρας.

Ἐν τούτοις ὁμοῦ προσθέτομεν καὶ δύο ἑτέρας ἐπισκοπὰς, μὴ ἀναφερομένας μὲν εἰς τοὺς ἀρχαίους καταλόγους, ἀλλὰ γνωστὰς ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν, τὴν Κοψύλης καὶ τὴν Ἄρτης. Ἐξ αὐτῶν ὁμοῦ ὁ Ἰωάννινων, ὁ Ἀδριανουπόλεως, ὁ Φωτικῆς, ὁ Βουθρωτοῦ, ὁ Χιμάρρας καὶ ὁ Κοψύλης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ὑπεβλήθησαν καὶ αὖθις ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, ὑφ' ὃν καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ Συμεῶν καὶ Πέτρου βασιλέων τῶν βουλγάρων ἐτέλουν· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου Φωκά, δηλαδὴ μετὰ τὸ 969, ἠνώθησαν τελειωτικῶς μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Βονδίτζης, Ἄετοῦ, ὁ καὶ ὁ πρωτόθρονος, καὶ ὁ Ἀχελώου ἦσαν αἱ κυρίως ἐπισκοπαὶ τοῦ Ναυπάκτου ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ, αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς Ἡπείρου. Ἐπὶ Ἰωάννου Ἀποκαύκου, μητροπολίτου Ναυπάκτου ὑπῆγετα ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου καὶ ὁ Ἀδραγαμέστου. Περὶ τοῦ Βονδίτζης μόνον φρονοῦμεν ὅτι ἴσως, πρὶν ἢ ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως ἀπὸ τῆς Δωδώνης μεταφέρει τὴν ἔδραν του εἰς Ναύπακτον, διέμειγεν ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Βόνδιτζαν, πόλιν ὀχυρὰν τότε, ἀφοῦ βλέπομεν εἰς συγγραφεῖς Βυζαντινοῦς καὶ νεωτέρους ἡ πόλις καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Βονδίτζης νὰ συγγέεται μετὰ τῆς Δωδώνης.

Αἱ πόλεις καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Ρωγῶν, Ἰωαννίνων, Ἄρτης καὶ Κοψύλης ἰδρῦθησαν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νικοπόλεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐκ Δωδώνης ἀναχώρησιν τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος. Οἱ Ρωγοὶ καὶ ἡ Κοψύλη, οὐχὶ μακρὰν ἀλλήλων κείμεναι, ὥς ἐπισκοπαὶ διατηρήθησαν μέχρι ἐσχάτων, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐνωθεῖσαι εἰς μίαν ἐπαρχίαν· ἡ ἐπισκοπὴ Κοψύλης, ἀγνωστον πότε ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς Χιμάρρας, διετέλει ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 1363, ὅτε ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Φρᾶ Νικολάου ὑπῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, γνωρίζομεν δὲ καὶ Κοψύλης ἐπίσκοπον, ὅστις εὗρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχειροτόνησε τῇ 11ῃ Ἀπριλίου 1283 μετὰ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Γερμανοῦ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Δεβρῶν τὸν πατριάρχην Γεώργιον Κύπριον, μετογομασθέντα Γρηγόριον. Οἱ δὲ Ρωγοὶ διετέλεσαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι ἐσχάτων ἠνωμένοι μετὰ τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς δὲν ἦσαν τιτουλάριοι ἀπλῶς, ὡς νομίζεται, ἀλλ' ἐν ἐνεργείᾳ, οὐδέποτε διακοπέσης τῆς σειρᾶς αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν παντελεῆ καταστροφὴν τῆς πόλεως τῶν Ρωγῶν.

Τῷ 1590—1601 γνωστὸς ἡμῖν ὑπάρχει ὁ Ρωγῶν Δωρόθεος, ὅστις ἀπέθανε τῇ 26 Δεκεμβρίου 1601· τῷ 1720 ὁ Παρθένιος, τῷ 1792 ὁ Δανιὴλ μετατεθεὶς εἰς τὴν μητρόπολιν Οὐτζίτζης. Τῷ 1794 ὁ Μακάριος, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον Ρωγῶν καὶ Κοψύλης. Οὗτος φυγὼν εἰς Κέρκυραν διετέλεσε κατὰ τὸ 1818 τοποτηρητῆς τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Κερκύρας μέχρι τοῦ 1824 καὶ ἀπὸ τοῦ 1824—1827 μητροπολίτης Κερκύρας, καὶ τέλος ὁ ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐθνομάρτυς Ἰωσήφ, ὅστις προσέφερεν ἑαυτὸν ἐν Μεσολογγίῳ ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ ὅτι δὲ οἱ Ρωγοὶ διετέλεσαν πάντοτε θρόνος ἐπισκοπικὸς ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης δείκνυται καὶ ἐκ τῶν δύο πατριαρχικῶν πράξεων ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' καὶ Κυπριανοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικυροῦνται εἰς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονῆ ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων καὶ τῶν Ρωγῶν.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ὀφτίνης ἢ Ὀστίνης ὡς μετέωρον μόνον ἐπέλαμψεν ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄριζοντος τῆς Ἠπείρου, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Φωτικῆς κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ὅτε ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς μετέφερε τὴν ἔδραν του πρὸς καιρὸν εἰς ἄλλην ὄχυρὰν πόλιν παρὰ τὸν Καλαμᾶν, τὴν Ὀφστίναν ἢ Ὀσδίναν (νῦν Πέντε Ἐκκλησιές), ἐξάωρον τῆς Παραμυθίας ἀπέχουσαν, καὶ ὅπου καὶ σήμερον ἐτι σφύζονται οὐκ ὀλίγοι ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ ἐρεῖπια βυζαντινῶν φρουρίων. Αἱ ἐπισκοπαὶ Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἰδρυθεῖσαι, εἶναι σύγχρονοι, οὐχὶ ἀρχαιότεροι τοῦ Ι' αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ 1284 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἠπείρου ἀποχωρίζεται πλέον ὀριστικῶς τῆς Ἐκκλησίας Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου παύει πλέον νὰ εἶναι ὁ πρόεδρος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠπείρου. Τοῦτο ἐγένετο ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καταλήψεως τῆς Ναυπάκτου, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ Πρεσβύτερος τὴν τέως ἐπισκοπὴν τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσεν εἰς μητρόπολιν καὶ δι' ἰδιαιτέρων αὐτοκρατορικῶν φιλοτιμιῶν εὐηργέτησεν, ἐκδώσας ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς χρυσόβουλλα ἐν ἔτει 1319 καὶ 1321.

Ἡ τοιαύτη πράξις τοῦ αὐτοκράτορος σκοπὸν εἶχεν, ἵνα προτάξῃ τὰ Ἰωάννινα ὡς προπύργιον κατὰ τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὅσα δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐποφθαλμιῶσι τὴν ἠπειρωτικὴν χώραν μετὰ τὴν ἐξασθένησιν τῶν δεσποτῶν αὐτῆς. Κατέχων τὸ ὄχυρὸν φρούριον τῶν Ἰωαννίνων ὁ αὐτοκράτωρ, ἤλπιζε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὰ ἄλλα κάστρα. Εὐεργετήσας πλουσιοπαρόχως τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, δὲν παρέλειψε νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν μητροπολίτην αὐτῆς, ἐπικυρώσας πάσας τὰς προνομίας καὶ δίκαια αὐτῆς, ὅσα εἶχεν πρότερον καὶ ὅσα πάλιν ἔπειτα ἔλαβεν. Ἐνῶ δὲ ἐξ ἀρχῆς ἅμα τῇ ἀνυψώσει τῶν Ἰωαννίνων εἰς μητρόπολιν εἶχεν αὕτη δύο μόνον ἐπισκοπὰς, τὴν τῆς Βελλᾶς καὶ τῆς Δρυνουπόλεως, ἥδη ἐπεδόθησαν αὐτῇ καὶ δύο ἕτεραι, ἡ τῆς Βουθρωτοῦ καὶ ἡ τῆς Χιμάρρας, αἵτινες τέως διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰταλῶν.

Ἡ νέα πρωτεύουσα τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀρχῇ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς δὲν ἐστάθη εὐτυχής. Ἐν διαστήματι ὀγδοήκοντα ἐτῶν, ἐκ τῶν τριῶν ἐκλεγέντων μητροπολιτῶν ὁ εἰς μόνον ἠδυνήθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ὡς ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων· διὰ τοῦτο παρέμεινεν ἡ Ἐκκλησία ἄνευ ἀρχιερέως, ὅτε ἐπὶ τέλους, τῷ 1365, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ὁ Σεβαστιανός, ζητηθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μητρόπολις τῆς Ναυπάκτου εἶχε περιέλθει καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰταλῶν, ὁ δὲ κατὰ τὸ 1365 ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου ἐκ τῆς

ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου προβιβασθεὶς ἀρχιερεὺς προσεχώρησεν εἰς τοὺς Λατίνους, τὸ πατριαρχεῖον τὸ 1365 ὥρισεν, «ἵνα ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις τὰ Ἰωάννινα ἐπέχη τὸν τόπον τοῦ Ναυπάκτου καὶ πᾶσαι αἱ τελοῦσαι ἐπισκοπαί, αἱ τε ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου καὶ αἱ τῶν Ἰωαννίνων, τελῶσιν ὑπὸ τὴν ἁγιωτάτην μητρόπολιν τὰ Ἰωάννινα, μέχρις ἂν ἡ τοιαύτη Ναύπακτος ὑπὸ τῶν Λατίνων κατέχηται».

Ἄλλὰ τὰ πράγματα τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἦσαν ποσῶς εὐχάριστα καὶ ὁ ἐκλεγείς μητροπολίτης αὐτῶν Σεβαστιανὸς δὲν ηὐτύχησεν ἐν ἡσυχίᾳ νὰ ποιμάνῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ· συμφορὰ δυσανάλλακτος κατέλαβε τὴν ἡπειρωτικὴν πρωτεύουσαν.

Τὸ ἔτος 1367 ἡγεμὼν αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Σέρβος Θωμᾶς ὁ Πρελοῦμπος, ὠμὸς καὶ σκολιδὸς τύραννος, ὡς περιγράφει αὐτὸν τὸ Ἡπειρωτικὸν χρονικόν, καὶ διώκτης τῆς Ἐκκλησίας, διότι εὐθύς «τὸν ποιμένα αὐτῆς ἐξώθει, ἀφαιρεῖ δὲ καὶ τὰ προσόντα τῆ Ἐκκλησία χωρῖα καὶ κτήματα καὶ ταῦτα τοῖς μεθ' αὐτοῦ Σέρβοις ἀπονέμει». Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων οὕτως ἐκλυδωνίζετο, ὁ δὲ ποιμὴν αὐτῆς ἐξόριστος τῆδε κάκεισε περιφέρετο, διωκόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ 1367 ἐκλεγέντος νέου μητροπολίτου Ναυπάκτου, τοῦ ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Λευκάδος μετατεθέντος Ματθαίου, ὅστις ἐδραν αὐτοῦ κατέστησεν τὴν Ἄρταν.

Καὶ ὁ νέος μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ὁ κατὰ τὸ 1381 ἐκλεγείς Ματθαῖος, δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ προκατόχου του, ἀναγκασθεὶς καὶ αὐτὸς νὰ διαμένῃ ἐξόριστος ἐν Ἄρτῃ, ἕως οὗ, τῷ 1385 ἢ 1384, μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ τυράννου ἠδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰωάννινα, μετακληθεὶς ὑπὸ τοῦ νέου δεσπότη Ἡσαΐου τοῦ Βουοδελμόντου, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπανῆλθον εἰς τὴν κανονικὴν αὐτῶν τροχίαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων ἀρχεται νέα περίοδος ταλαιπωριῶν, ἀλλὰ καὶ δράσεως.

Ἐν τούτοις καθ' ὅλην τὴν ταραχώδη ταύτην ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας ἐπλάζοντο τῆδε κάκεισε, μεθ' ὅλον τὸν ἀμείλικτον πόλεμον τὸν κατ' αὐτῆς κινήθηεντα, μία ζωὴ ἐξαιρετικῶς σφριγῶσα ἐξεδηλοῦτο ἐν αὐτῇ. Δύο κλάδοι δύο περιφανεστάτων βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, τῶν Φιλανθρωπηνῶν καὶ Στρατηγοπούλων, ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων φεύγοντες τοὺς ἀλλυδόξους, ἀποκατεστάθησαν ἐν τῇ περιφανεῖ πρωτεύουσῃ τῆς Ἡπείρου, ἐν τῇ ὁποίᾳ διέπρεψαν ἀποβάντες στῦλοι καὶ ἐδραῖωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπηνός, ὁ μέγας οἰκονόμος καὶ ὑποψήφιος τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῶν Ἰωαννίνων, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1292 ᾤκοδόμησεν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ φροντιστήριον ἐπέστησεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Στρατηγόπουλος ἀφ' εἰέρου ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ εἶχεν ἰδρύσει καὶ αὐτὸς τὴν μονὴν του μετὰ τοῖ ἐν αὐτῇ φροντιστηρίου· ἄλλοι ἴδρυσαν τὴν μονὴν τοῦ Ἀρχιμανδρεῖου, ἕτεροι τὴν μονὴν τοῦ Ὁρους

καὶ ἄλλοι ἄλλας μονάς, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου δίκτυον μονῶν ἐπεξετάθη καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1431, ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων συνθηκολογήσασα παρέδιδεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ σουλτάνου Μουράτ μετὰ τῶν κλειδῶν τοῦ φρουρίου τὴν ἐλευθερίαν τῆς : « Ὁμνύω σᾶς εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐράνου καὶ τῆς γῆς, καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ, καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια καὶ τοὺς ῥκδ' προφήτας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθί μου, ὅπου ζῶνομαι, ὅτι νὰ μὴν ἔχητε κανένα φόβο, μήτε αἰχμαλωτισμὸν μήτε πιασμὸν, μήτε μασγίδι νὰ ποιήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησία σας νὰ σημαίνουν, καθὼς ἔχουν συνήθειαν, ὁ δεσπότης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν τὴν ρωμαϊκὴν, καὶ ὅλα τευ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα, οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουσι γονικά τους, τὰ ὑποστατικά καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινὸς λόγον, καὶ ἄλλα ὅτι ζητεῖτε νὰ σᾶς τὰ δώσουν»· αὐτὰ καὶ ἄλλα ὑπέσχετο μεθ' ὄρκου ὁ Σινὰν πασᾶς γραπτῶς καὶ προφορικῶς ἀπὸ μέρους τοῦ σουλτάνου, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Ἰωαννῖται παρέδωσαν τὴν πόλιν, λαβόντες παρ' αὐτοῦ «Χάτι σερῖφ» ὑπογεγραμμένον ἰδίᾳ τοῦ σουλτάνου χειρί.

Ὁ σουλτάνος ἀπέστειλεν εἰς Ἰωάννινα 18 ἀξιωματικούς αὐτοῦ, ἵνα ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καταλάβωσι τὴν πόλιν. Οὗτοι ἅμα τῇ ἀφίξει των, ὀλίγον φροντίζοντες νὰ τηρήσωσι τὸν νόμον καὶ τὰς συνθήκας, πρῶτον ἔργον εἶχον νὰ κατεδαφίσωσι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, ἣτις ἠγείρετο εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, καὶ νὰ κρημνίσωσι τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως. Πλείστοι ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐζήτησαν εἰς γάμον τὰς θυγατέρας τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως καὶ ἀπεκρούσθησαν, ἐπέτυχον παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν ἄδειαν ν' ἀρπάσωσιν αὐτὰς διὰ τῆς βίας.

Τὰ δῆθεν προνόμια τῶν Ἰωαννιτῶν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἀπέβησαν χάριτος ἄγραφος· οὐδεμία ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Τὸ παιδομάζωμα, ἡ ἀναγκαστικὴ ἐρήμωσις, ἡ ἠθικὴ πίεσις, ἡ ἀρπαγὴ τῆς ἰδιοκτησίας, αἱ αὐθαιρέσιαι καὶ καταδυναστεύσεις τοῦ τυχόντος Ὀθωμανοῦ, τὰ δεινὰ καὶ τὰ κακοπαθήματα σκληρῶς κατεβάρουν τὸν ἠπειρωτικὸν λαόν.

Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν σκληρὰν ταύτην δοκιμασίαν τοῦ ἔθνους εἶχε νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον πολὺ δυσχερέστερον ἢ κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, διότι ἀσυγκρίτως φοβερῶτερος ἦτο ὁ τύραννος. Εἰς τὰς μέχρι τοῦδε δύο ἐπισκοπὰς, ὑπὸ τὸν Ἰωαννίνων, τὴν Βελλᾶς καὶ Δρυϊνουπόλεως, προσετέθησαν τρεῖς ἕτεραι : ἡ τῆς Βουθρωτοῦ, ἣτις ἐπὶ δύο αἰῶνας διετέλει ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, παρὰ τοῦ πάπα λαμβάνουσα ἐπισκόπους, δευτέρα ἡ τῆς Χιμάρρας, καὶ αὕτη ἐκ τῶν Λατίνων ἀποσπασθεῖσα καὶ ἣτις ἐνωθεῖσα μετὰ τοῦ Δελβίνου ἀπετέλεσε μίαν ἐπισκοπὴν Χιμάρρας καὶ Δελβίνου, καὶ ἔπειτα ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Γλυκέως, καὶ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἡ ὀλίγον πρότερον ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς, ἴσως δὲ καὶ ἐν Ζαγορίᾳ νὰ ὑπῆρχεν ἄλλη ἐπισκοπὴ.

Ἐπηκολούθησεν ἔπειτα ἡ κτίσις ἀπέλωρων ἐκκλησιῶν, ὡς ἐπίσης καὶ

ἡ Ἰδρυσις κατὰ ἑκατοντάδας, ἀνὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς, μονῶν, ἐν αἷς ἐλειτούργουν σχολεῖα, ὡς ἐν τῇ τῆς Βελλᾶς, Μολυβδοσκεπᾶστου, Ζέρμας, Καμότσανης, Γηρομερίου, Ζίτσης καὶ πλείσταις ἄλλαις. Αὕτη ἡ πόλις καὶ ἰδίως ἡ νησις τῶν Ἰωαννίνων ἀπέβη ἄλλη Θηβαῖς. Εἰς μόνην τὴν νῆσον τῶν Ἰωαννίνων ὑπῆρχον ἑπτὰ ἐν ὄλῳ μοναί, κτίσματα τῶν Φιλανθρωπῶν, Στρατηγοπούλων, Ἀτζαράδων καὶ ἄλλων εὐγενῶν καὶ εὐλαβῶν Ἰπειρωτῶν.

Ἐν ταῖς μοναῖς ταύταις μαθητεύσαντες οἱ μεγαλύτεροι διδάσκαλοι τοῦ γένους, ἔσπευσαν πρὸς πᾶσαν γωνίαν τῆς πατρίδος νὰ μεταδώσωσι τὴν παιδείαν, νὰ στηρίξωσι τὸ φρόνημα καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους. Καὶ οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἦσαν κυρίως κληρικοὶ καὶ μοναχοί. Φιλανθρωπῆνοί, Στρατηγόπουλοι, Ἀτζαράδες, Νήφων Μεταξᾶς, Τσεχοῦλαι, Πλέσσας, Πρόκλος, Κομνηνός, Ἐπιφάνιος καὶ Γεώργιος Ἡγουμένου, Βησσαρίων, Μακρῆς, Μελέτιος Μήτρου, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Βούλγαρης, Τρύφων, Μπαλάνοι καὶ ὅλη ἡ λοιπὴ χορεία τῶν διδασκάλων τοῦ γένους ἦσαν τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς σχολῶν τρόφιμοι καὶ σπουδασταί· ἐξ αὐτῶν ἐπίσης ἐπὶ αἰῶνας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλαμβάνοντο οἱ μητροπολίται τῶν Ἰωαννίνων καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐν Ἰπείρῳ ἐπισκοπῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχιῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Δ. Καμπούρογλου. Μνημεῖα τῆς Ἐκκλησίας. — Σ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας. — Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες.— Ἀθηναγόρα Παραμυθίας καὶ Πάργας, Ἡ ἐκκλησία Ἰωαννίνων ἐν «Ἰπειρωτ. Χρον.» (τ. Γ').— Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ πατριαρχείου Κων/πόλεως,